
VII. Concepția lui Platon despre stat

Petre Dumitrescu

Platon (429-347 î.Hr.) este gânditorul care a dat filosofiei grecești forma sa exemplară și a elaborat idealul celei mai bune guvernări. S-a născut în anul 429 î.Hr., în insula Egina într-o familie aristocrată și de veche tradiție. Tatăl, Ariston, era înrudit cu ultimul rege al Aticei (Codrus), iar prin mama sa – Perictione – cu marele legiuitor al Atenei, Solon. A studiat mai mulți ani muzica, armonia și poezia. La vârsta de 20 de ani, îl întâlnește pe Socrate alături de care se va instrui în domeniul dialecticii, al filosofiei. Până în anul 399 î.Hr., anul morții lui Socrate, Platon nu-l va părăsi. După moartea lui Socrate, Platon întreprinde – după obiceiul vremii – o serie

de călătorii, ajungând se pare și în Egipt, pentru ca în cele din urmă să revină la Atena pentru a se dedica creației filosofice, așa cum aflăm din *Scrisoarea a VII-a*, considerată însă de unii exegeți ca apocrifă. Aici el ne spune că a fost nevoit să părăsească politica militantă pe care a practicat-o în timpul călătoriilor la curtea lui Dionysos I, pentru a se consacra reflecției teoretice, filosofiei, ca element preliminar indispensabil al politicii. El nu mai crede în acțiunea politică cotidiană în patria sa.

La Platon constatăm o strânsă legătură între filosofie și politică, prima fiind la el un fel de substitut al politicii. Platon însuși ne spune (în *Republica* VI, 49, 6 b) că filosofia reprezintă refugiul sufletelor de calitate care n-au vrut sau n-au putut face politică. Întreaga operă a lui Platon este traversată sau susținută de preocupări politice, mai mult sau mai puțin conștiente, mai mult sau mai puțin explicite.

Ideile sale filosofice, ca și cele politice, au fost expuse în celebrele dialoguri, în număr de 42, dar exegeza istorică, filologică și filosofică consideră drept autentice numai 29. De asemenea, de la Platon ne-au parvenit mai multe scrisori, dar se pare că nu toate sunt autentice. Dintre lucrările lui Platon, prezintă un interes direct pentru sfera politicii îndeosebi *Republica* și *Legile* (operă neîncheiată). În această ultimă lucrare, Platon propune organizarea unei cetăți în insula Creta, a cărei legislație îmbină elemente de utopie cu dispoziții practice.

S-a făcut observația că trăsătura esențială a dialogurilor platoniciene ar fi discuția autorului cu sine însuși, o autodezbatere, niciodată încheiată definitiv, asupra problemelor eterne ale universului, societății și omului. Nu întâlnim în dialoguri soluții definitive, Platon fiind conștient că soluțiile sunt efemere, și că doar problemele rămân eterne.

Temeiul cetății perfecte, sau al statului ideal (tema centrală abordată în *Republica*) se află în filosofia sa despre esențe, despre lumea Ideilor ca fundament al tuturor lucrurilor. Pentru a surprinde centrul de interes al lui Platon în universul politicii, va trebui să pornim de la ideea că el nu era mulțumit de nici un regim sau doctrină politică din vremea sa. Prima tentativă a marelui filosof grec este de a întemeia morala și politica, care coincid prin fundamentul lor comun – Binele – care nu este distinct de Adevăr.

Ambiția lui Platon era să elibereze politicul de sub influența empirismului și relativismului promovat de sofști, pentru a-l corela cu valorile eterne. De altfel, manifestarea cea mai înaltă a sistemului platonician constă în dorința lui de a dezvolta un ansamblu armonios de valori, ce poate lua diferite întruchipări: Bine, Adevăr, Frumos, Dreptate etc. Binele este valoarea supremă ce satisface nevoia omului de Frumos, de Dreptate, îndeplinind și o funcție purificatoare, de liniștire și de încântare.

Exigențe care articulează teoria cunoașterii se regăsesc și în doctrina politică: în cele două domenii este vorba de a afla realitățile adevărate ascunse sub vălul devenirii. Nu este întâmplător că “mitul Peșterii” își află locul în dialogul *Republica*. În conformitate cu conținutul acestui mit, care dezvăluie, în această formă alegorică, substanța filosofiei platoniciene, adevărul despre lume nu se află în ea însăși, ci în afara ei. Mai precis, lumea sensibilă nu-și este suficientă sieși (așa cum credea filosoful atomist Democrit), nu ne oferă plenitudine și de aceea avem nevoie de o altă lume, ideală, absolută, o lume a esențelor. În consens cu liniamentele unei asemenea viziuni asupra lumii, Platon lansează și programul elaborării ideilor sale politice. A fi drept, susține el, este în interesul omului, dar în lumea reală nu putem identifica principiile acțiunii drepte; acestea pot fi identificate numai în condițiile ideale ale unui stat drept. Nu contează că un asemenea stat ideal nu este realizabil în practică; el este un model indispensabil pentru oricine dorește să acționeze drept. Nu este vorba, la Platon, ca în dialogul dintre cei trei nobili din *Istoriile* lui Herodot, de a alege un regim politic care este agreat, dorit, ci de a defini condițiile prin care un regim politic este optim și funcțional. Numai în raport cu un asemenea regim omul poate ști ce înseamnă o acțiune dreaptă. Însă, statul ideal este un construct, ține de ordinea rațională, putând fi înțeles ca un principiu regulator al statului real. Astfel, problema centrală a *Republicii* este aceea a justiției individuale și colective, care alcătuiesc un întreg unitar. Referința la justiție permite respingerea punctelor de vedere utilitariste, a interesului sau a compromisului; nu arsenalul militar sau zidurile puternice fac măreția unei cetăți: nu în acest fel se măsoară valoarea unei politici, ci numai în raport cu ideea însăși de justiție, care nu este decât adevărul și binele aplicat comportamentului social.

Prin deducerea politicii din ideea de dreptate, Platon fondează politica în calitate de știință, nu prin studiul direct al fenomenelor politice. Deci, una din trăsăturile doctrinei platoniciene este normativismul, întrucât ea deduce condițiile de organizare și funcționare ale unei societăți din ideea de dreptate sau justiție.

De altfel, doctrinele politice din Grecia antică și din Evul Mediu se caracterizează prin speculativism, normativism și finalism. *Speculativismul* constă în aceea că doctrinele politice sunt expresia directă a ideilor religioase sau filosofice; *normativismul* este reliefat de faptul că aceste doctrine vizează nu cercetarea faptelor politice ca atare, ci impunerea unor formule regulative ale vieții sociale, arătându-ne nu ce este viața politică, ci cum ar trebui ea să fie; *finalismul* face ca discursul politic să se orienteze către realizarea scopului propus de acesta și nu spre analiza concretă a vieții politice.

Una dintre ideile centrale ale dialogului *Republica*, prin care Platon explică fenomenele politice, este analogia de esență între sufletul individual și sufletul cetății, altfel spus între “constituția” interioară a sufletului individual și constituția statului, ce apare ca un fel de mare suflet colectiv.

“Natura umană, în concepția lui Platon, este ca un text dificil a cărui semnificație trebuie să fie descifrată de către filosofie. Dar în experiența noastră personală, acest text este scris cu litere atât de mici încât devin invizibile. Prima operație a filosofiei trebuie să fie mărirea acestor litere. Filosofia nu ne poate da o teorie satisfăcătoare despre om până ce nu ne va dezvolta o teorie a statului”¹.

Cercetarea tipurilor de stat (respectiv a constituțiilor) îngăduie înțelegerea organizării interioare a sufletului omenesc. Putem spune că dialogul *Republica*, construit în jurul problemei morale a justiției și dreptății, ne oferă oglinda pe care Platon o avea despre natura umană și esența ei politică.

Platon ne propune, deci, cercetarea dreptății mai întâi în stat, unde ea ar fi mai ușor de perceput, spre a reveni ulterior la dreptatea din individ. Pornind de la această idee axială, Platon va construi, va edifica încet-încet, dar sigur, imaginea unei cetăți drepte și perfecte, *cetatea ideală*. Principiul pe care se întemeiază construcția cetății ideale este acela al *oikeopragiei* (cel ce susține că fiecare om trebuie să facă un singur lucru, și anume cel pentru care este cel mai bine pregătit). Mărindu-se cetatea, va avea de făcut față războaielor; va avea nevoie deci de o armată care va fi formată din soldați de meserie – “paznicii cetății” – aleși, crescuți și educați și ei în așa fel încât să facă cel mai bine acest lucru. Pentru a-și face datoria, paznicii trebuie să aibă o fire plină de înflăcărare, dar și una filosofică, rațională. Or, aceasta se va obține printr-o educație adecvată, ce va

¹ Ernst Cassirer, *Eseu despre om*, Humanitas, București, 1994, p. 93.

conține pe de o parte gimnastica, pe de alta muzica (sensul grec al muzicii se referea și la artele poetice, la dans și la muzica propriu-zisă).

Paznicii, aflați sub influența unei educații severe, vor locui și trăi având totul în comun. Fericirea lor nu va fi personală, ei vor fi fericiți numai dacă cetatea în ansamblu va fi fericită. Organismul colectiv al cetății ideale va cuprinde trei clase selecționate cu atenție: conducătorii, numiți și “paznici desăvârșiți”, aleși dintre cei mai buni paznici, paznicii propriu-zisi sau “auxiliarii”, formați după regulile educaționale menționate mai înainte și trăind într-un comunism complet, și clasa inferioară – lucrătorii, agricultorii, producătorii bunurilor materiale.

Cetatea va avea patru virtuți: *înțelepciunea* – proprie clasei conducătoare; *curajul* – specific paznicilor; și două virtuți comune: *cumpătarea și dreptatea*, care se identifică cu *oikeopragia*.

În temeiul analizei sufletului colectiv, specific statului, Platon va examina apoi sufletul individual sau “cetatea interioară”, folosind modelul analogic al cetății colective. Sufletul individual are și el trei părți: *partea rațională, cea pasională și una apetență*. Corespunzător acestor trei dimensiuni, pot fi identificate cele patru virtuți: înțelepciunea asociată părții raționale, curajul asociat celei pasionale, cumpătarea și dreptatea unificând și armonizând cele două elemente între ele. Așadar, dacă fiecare dintre părțile sufletului își îndeplinesc misiunea specifică, atunci și acțiunile lor vor fi armonizate ca într-o liră bine acordată, iar omul va fi cu adevărat drept². Omul va fi drept, va acționa în societate conform dreptății. Dreptatea interioară produce, așadar, dreptate exterioară; justiția, dreptatea trebuie să fie inerentă interiorității omului. „Regula formală a <jocului social>, exterioritatea justiției nu pot substitui ființarea, esența, interioritatea”³.

O temă importantă abordată în *Republica* este aceea a succesiunii regimurilor politice, care se supune unui determinism strict în virtutea căruia se schimbă regimurile politice.

La început a existat o cetate perfectă care a ajuns să se degradeze. Deci, legea generală care guvernează succesiunea regimurilor politice este o lege a decadenței. Decadența cetăților, care se succed unele după altele, se face după o așa-numită logică a răului. Ideea “prosperității” răului este o temă constantă în gândirea platoniciană. Mai întâi a existat o societate perfectă unde domnea o ordine și echilibru – este vorba de societatea aristocratică. Aceasta degenerază în una timarhică în care *timos*-ul (curajul) prevalează asupra virtuții. Acestei societăți timarhice îi urmează societatea oligarhică, a cărei caracteristică esențială este permanenta îmbogățire și avariție. Democrația corespunde celei de-a treia faze a decadenței societății, în care domnește libertatea pervertită în lipsă de respect, iar atunci oamenii încep să-

² Vezi *Dicționar de scrieri politice fundamentale*, Humanitas, București, p. 318.

³ *Ibidem*, p. 317.

și satisfacă nevoile fără nici un fel de opreliște, dezlănțuindu-se astfel animalitatea din ființa umană. Ultimul regim politic este cel al tiraniei, în care domină natura josnică, animalică a tiranului, sclav al propriilor pasiuni și niciodată satisfăcut în poftele și plăcerile sale.

Descrierea cronologică a lui Platon este, în fond, o clasificare normativă deghizată sub masca istoriei. Platon recunoaște că aceste regimuri intră în scenă, după cum am văzut, în raport cu virtutea și viciul ce le sunt specifice. Aceste regimuri aduc cu ele nu numai răul, ci și nefericirea, deși oamenii nu-și doresc acest lucru. Tragedia constă în aceea că ei refuză eliberarea spirituală (“terapia prin filosofia spiritului”) prin care scăpăm de frica de moarte.

Cetatea din *Republica* este o construcție ideală, un model, nu un program politic cu o funcție concretă în planul vieții social-politice propriu-zise. Abia în *Legile* se poate vorbi de o încercare de a realiza un program politic care își propune modelarea realității sociale și umane, fără să țină seama de voința socială și individuală proprie acestuia.

În *Legile*, Platon concepe un stat ideal în care aspectele vieții sociale sunt reglementate prin legi, preconizându-se astfel un stat ideal ce ar putea fi realizabil în plan practic. Starea de spirit din acest dialog este mult mai religioasă decât în *Republica*. Legile trebuie să aibă o origine divină, iar zeul trebuie să fie măsura tuturor lucrurilor. Statul imaginat va fi unul teocratic și intolerant, de aceea ateismul va fi sever condamnat. Dispozițiile legale se amestecă permanent cu prescripțiile religioase imperative care fac ca religia și dreptul să se sprijine una pe alta. Astfel se garantează unitatea morală a cetății; contravenienții vor face obiectul tentativelor de îndreptare și în caz de eșec vor fi executați. După ce examinează în cartea a III-a istoria civilizației după potopul care a înghițit Atlantida, Platon conchide că guvernământul cel mai stabil trebuie să fie o aristocrație agrară. În consecință, el concepe ideea unei cetăți de 5.040 cetățeni ($1 \times 2 \times 3 \times 4 \times 5 \times 6 \times 7 = 5.040$) selecționați după rasă, care vor fi proprietari și vor exercita aceleași drepturi politice. Observăm că în *Legile*, spre deosebire de *Republica*, nu se mai preconizează comunizarea averilor gardienilor și auxiliarilor. Proprietarii nu vor putea să-și sporească averile decât într-o măsură determinată. Cetatea ideală va fi izolată de mare pentru a evita orice tentație comercială. Activitățile economice și munca manuală vor fi misiunea sclavilor, și nu a cetățenilor.

O serie de corpuri de funcționari vor controla viața cetățenilor, iar “Consiliul Nocturn” va dirija viața morală și materială a cetății. Magistratul principal se va ocupa de supravegherea educației, care va fi una strictă. Pentru a menține un nivel ridicat al moravurilor și a elimina orice veleitate de independență, în cetatea ideală se prevede: căsătoria obligatorie, mese în comun, reglementarea minuțioasă a vieții cotidiene, interdicția călătoriilor în afara cetății, delatarea impusă tuturor, o legislație riguroasă privind moneda, dispoziții minuțioase privind viața privată, un statut dur rezervat sclavilor.

Principiul care stă la baza *Legilor*, deși este un dialog care acordă mai multă libertate individului, este acela că individul nu poate dispune, după cum pofteste, nici de familie și nici de bunuri; ele aparțin statului și interesului public, trebuie să se afle totdeauna mai presus de voința arbitrară a individului⁴.

Cercetate în profunzimea lor, cele două dialoguri politice ale lui Platon – *Republica* și *Legile* – dovedesc că s-a avut în vedere elaborarea unei cetăți perfecte, întemeiată pe Bine, Adevăr și Dreptate, și nu o ideologie politică care există în realitate în stare să atenteze la demnitatea omului. Fără îndoială, așa cum au reliefat unele exegeze pertinente din secolul XX, și în primul rând aceea a lui Karl Popper, corelația dintre politică și metafizică nu poate fi acceptată într-o manieră strictă de cei care pun mai presus libertatea oamenilor și consideră că omul nu poate fi făcut fericit împotriva voinței sale.

Set By T-D1 (yth_1100ro@yahoo.com)

⁴ Leon Robin, *Platon*, Teora, București, pp. 264-265.

